

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(Καθηγήτρια Νεότερης Ευρωπαϊκής Ιστορίας):

ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΠΟΥ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΗΚΕ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΚΕ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΤΗΣ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ ΜΟΥ (4.10.2025)

Χαρακτηριστικοί ιστότοποι και μελέτες

- <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/>
- <https://ww1.habsburger.net/de>

- Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War, Volume III, Civil Society*, Cambridge UP, 2014.
- Richard Wall and Jay Winter (eds.), *The Upheaval of War. Family, Work and Welfare in Europe*, Cambridge UP, 1988.

Βλ. επίσης τα άρθρα

- Loukia Efthymiou, "Paris en guerre: mutations de l' espace urbain au prisme du genre pendant la Grande Guerre", 331-354

- Έλλη Λεμονίδου, "Μεταβολές του αστικού τοπίου στο Παρίσι του Μεγάλου Πολέμου", 369-384

-Κώστας Ράπτης, "Από την αυτοκρατορική στην κόκκινη Βιέννη: Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος και τα χρόνια που ακολούθησαν, 385-410

στων Κώστα Γαγανάκη, Νικολέττας Γιαντσή-Μελετιάδη, Μαρίας Ντούρου-Ηλιοπούλου, Μαρίας Παπαθανασίου, Κώστα Ράπτη (επιμ.), *Ευρωπαϊκές Πόλεις σε Κρίση. Από τον Μεσαίωνα μέχρι Σήμερα*, Ιστορήματα, 9, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2022.

Αποσπάσματα (πρωτογενών) πηγών

Μετάφραση από τα γερμανικά: Μαρία Παπαθανασίου

1. 1914: Σε κάθε στάση τοιχοκολλούσαν τις διαταγές που ανακοίνωναν τη γενική επιστράτευση. Τα τρένα ήταν γεμάτα με νεο-επιστρατευμένους, σημαίες κυμάτιζαν, έπαιζε μουσική, στη Βιέννη βρήκα όλη την πόλη μέσα σ' ένα βουητό (...) σχηματίζονταν πομπές (...) οι νεαροί επιστρατευμένοι βάδιζαν προς το θρίαμβο και τα πρόσωπά τους ήταν φωτεινά γιατί τους επευφημούσαν, επευφημούσαν εκείνους, τους καθημερινούς ανθρώπους, στους οποίους κανείς δε δίνει σημασία σε άλλες περιστάσεις (...) Για να μην αδικήσω την αλήθεια, οφείλω να αναγνωρίσω, ότι σε εκείνο το πρώτο ξέσπασμα των μαζών υπήρχε κάτι το μεγαλειώδες, το σαγηνευτικό μάλιστα (...) Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι ένιωθαν, όπως δεν είχαν νιώσει ποτέ άλλοτε, ένιωθαν εκείνο που θα ήταν καλύτερα να αισθάνονται τον καιρό της ειρήνης: ότι ανήκαν ο ένας στον άλλον.
(Stefan Zweig, Zwischen Gestern und Morgen)

2. 1914: Θυμάμαι ότι καθόμουν στο μπαλκόνι του σπιτιού μας με τη φίλη και συμμαθήτριά μου την Τίλντε, και της έλεγα πως το βασικό είναι ότι επιτέλους η κίνηση έρχεται να αντικαταστήσει το τέλμα που υπήρχε μέχρι εκείνη τη στιγμή. Όμως η Τίλντε είχε αδελφούς, που θα επιστρατεύονταν και προφανώς έβλεπαν τα πράγματα διαφορετικά. Γιατί μου είπε: «Πώς μπορείς να δέχεσαι χωρίς να σκεφτείς αυτές τις αερολογίες που έχουν κατασκευαστεί εσκεμμένα;» Αυτό με έβαλε σε σκέψεις, αλλά το κέφι και η κίνηση ολόγυρά μου με γέμιζαν εμπιστοσύνη.
(Käthe Leichter, Lebenserinnerungen)

Εφημερίδα Evening Standard, 26 Αυγούστου 1914:

Αν οι άνδρες της χώρας μας προσφέρουν σε πολλές περιπτώσεις όχι μόνο τον εαυτό τους, αλλά και τις μελλοντικές τους προοπτικές και την καριέρα τους, δεν είναι υπερβολικό να περιμένουμε από τις γυναίκες που αποχαιρέτησαν τους αγαπημένους τους με χαρούμενα λόγια και χαμόγελα να αντιμετωπίσουν τις περιπέτειες του πολέμου με την ίδια γαλήνια και ήρεμη αυτοπεποίθηση.

(Μετάφραση από τα αγγλικά: Μαρία Παπαθανασίου)

4 Μαΐου 1916 Υπουργείο Πολέμου της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας - Γραφείο Κοινωνικής Πρόνοιας Πολέμου

Χάρη στην εξαιρετικά επιτυχημένη δράση του συνόλου του διδακτικού προσωπικού, η οποία έχει ήδη αποδειχθεί πολλές φορές σε αυτόν τον πόλεμο, και στη βοήθεια των μαθητών, ήταν δυνατό να επιτευχθεί ένα εξαιρετικά ικανοποιητικό αποτέλεσμα στη συλλογή μαλλιού και καουτσούκ που πραγματοποιήθηκε το περασμένο φθινόπωρο σε ολόκληρη την Αυστρία. (...)

Στις μεγαλύτερες πόλεις, όπως και στα μικρότερα χωριά, οι δάσκαλοι, σε συνεργασία με τους μαθητές, ανέλαβαν με χαρά το μονοπώλιο της οργάνωσης τοπικών πατριωτικών επιτροπών για τη συλλογή μαλλιού και καουτσούκ και, με εκπληκτικό τρόπο, σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα οργάνωσαν μια υπηρεσία συλλογής από τα σπίτια, δημιουργώντας συγκεκριμένες ομάδες για μεμονωμένες οδούς, που δεν θα μπορούσε να οργανωθεί καλύτερα ούτε καν στη Βιέννη.

Μετάφραση από τα γερμανικά: Μαρία Παπαθανασίου

Μια Αυστριακή μαθήτρια έγραψε:

Αγαπητέ Τσάρε! Είσαι ο μεγαλύτερος εχθρός μου! Ξέρεις ότι είσαι κατώτερος από μένα, γιατί εγώ είμαι από την Αυστρία και από το Τιρόλο! Αν ήμουν μεγαλύτερη, θα ερχόμουν με τους γενναίους στρατιώτες μας σε ένα αερόστατο για να ρίξω μια βόμβα στο κεφάλι σου... Τόλμησες να επιτεθείς στον καλό μας αυτοκράτορα. Αλλά δεν θα έχεις καμία εξουσία επάνω στον αυτοκράτορά μας - είναι ένας σπουδαίος χριστιανός και βοηθός του Θεού σε όλα και παντού... Επίσης, ο πατέρας μου είναι στο στρατό... και αν ήμουν μεγάλη, θα πήγαινα μαζί του για να τον βοηθήσω

Μετάφραση **από** **τα** **γερμανικά:** **Μαρία** **Παπαθα-**
νασίου

Δέματα για τους στρατιώτες στα σχολεία:

- Από τον Οκτώβριο του 1914 έως τον Απρίλιο του 1915, το Lycée Cours Spinoza στο Παρίσι έστειλε

«70 πουλόβερ, 33 φανελένια γιλέκα, 306 σκελέες, 40 φανελάκια, 190 πουκάμισα, 143 ζευγάρια κάλτσες, 103 κουκούλες, 88 κουβέρτες, 90 πετσέτες φαγητού, 89 ζευγάρια γάντια, 229 μαντήλια, 104 πετσέτες, 24 ζευγάρια παντόφλες, 41 σαπούνια και 100 φιαλίδια ιώδιο».

Μετάφραση από τα αγγλικά: Μαρία Παπαθανασίου

Επιστολή 12χρονου ώστε να ενταχθεί στον στρατό ως τυμπανιστής ή τρομπετίστας

Αγαπητέ κύριε,

Όταν διαβάσετε αυτές τις γραμμές, θα με θεωρήσετε ανόητο ή κάτι τέτοιο, αλλά είμαι απόλυτα σοβαρός. Ο καλύτερός μου φίλος σκοτώθηκε από προδοσία στο μέτωπο, ο αδελφός μου απολύθηκε για ιατρικούς λόγους από το West Kent και ο πατέρας μου κατασκευάζει βλήματα στο Arsenal. Πρώτον, θέλω και νιώθω ότι πρέπει να εκδικηθώ τον φίλο μου, δεύτερον, νιώθω ότι πρέπει να διαφυλάξω την τιμή του αδελφού μου παίρνοντας τη θέση του και, τρίτον, νιώθω ότι πρέπει να συνεχίσω το έργο που ξεκίνησε ο πατέρας μου. Είμαι δώδεκα και ένα τέταρτο ετών, έχω ύψος ακριβώς 5 πόδια και 30 ίντσες και περίμετρο στήθους 33 ίντσες. Παρακαλώ, κάντε ό,τι μπορείτε για να μου βρείτε θέση ως τυμπανιστή ή σαλπικτή σε οποιοδήποτε παιδικό σύνταγμα στο οποίο υπάρχει ανάγκη, γιατί σας διαβεβαιώνω ότι θα κάνω ό,τι καλύτερο μπορώ για τον Θεό, τον Βασιλιά και την Πατρίδα μου.

Παραμένω πιστός υπηρέτης σας,

H. J. Palmer

Μετάφραση από τα αγγλικά: Μαρία Παπαθανασίου

Μετάφραση από τα γερμανικά: Μαρία Παπαθανασίου (Der Spiegel)

Αποσπάσματα από γράμματα Γερμανών στρατιωτών
(Lebensdokumentensammlung – Bibliothek für Zeitgeschichte, Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart)

α. Άντολφ Α., Υπαξιωματικός
21 Σεπτεμβρίου 1914

Εδώ έπρεπε να μείνουμε σκυμμένοι όλη μέρα και μοναχά τη νύχτα μπορούσαμε να βγούμε έξω για φαγητό κλπ. Φυσικά δε μπορούμε να κοιμηθούμε γιατί στη διάρκεια της μέρας ακούγονται συνέχεια κρότοι και τη νύχτα είμαστε χαρούμενοι που μπορούμε κάπως να κινηθούμε. Όσο δεν έβρεχε η κατάσταση βολευόταν αλλά μόλις άρχισε δυνατή βροχή, τότε τα πράγματα έγιναν δύσκολα. Το χαράκωμα γέμισε μονομιάς νερό και φυσικά μαζί μ' αυτό κι εμείς... Έχουμε λοιπόν τις εμπειρίες μας! Επίσης βλέπουμε εδώ στο χωριό καταστροφές και μεγάλη φτώχεια. Όταν πηγαίνω στο χωριό και τους δίνω κανένα κομματάκι ψωμί..., έπρεπε να βλέπατε τους πανηγυρισμούς!

β. Πάουλ Κ., Γραμματέας στρατιωτικού ταχυδρομείου,
Meurchin, 20 Νοεμβρίου 1914

Όποιος πιστεύει άλλωστε ότι οι στρατιώτες μας συμπεριφέρονται σαν παιδιά του κατηχητικού είναι εκτός πραγματικότητας. Εγκαθίστανται στα σπίτια τα οποία εγκαταλείπουν οι ιδιοκτήτες τους και κάνουν διάφορα φριχτά πράγματα. Έχουν διαρρήξει όλα τα αρχοντικά. Όλα τα πράγματα έχουν πεταχτεί έξω από τα ντουλάπια και τα συρτάρια στα οποία βρίσκονταν και έχουν πατηθεί καθώς οι στρατιώτες μας ψάχνουν να βρουν να πάρουν ό,τι θα τους ήταν χρήσιμο. Άλλοι έρχονται στη συνέχεια, ψαχουλεύουν κι αυτοί τα πάντα και η εικόνα είναι αποκρουστική.

γ. Χούγκο Φ., Εθελοντής

9 Αυγούστου 1915

Στις 11 του μήνα περάσαμε από την πόλη Νοβομίνσκ δυστυχώς χωρίς να σταματήσουμε. Ήταν εκεί ένα τσούρμο Εβραίοι που μας πλησίασαν και προσπαθούσαν να μας πουλήσουν ψωμάκια και τσιγάρα. Είδα αρκετές αδικίες που όμως δίκαια έγιναν σε αυτούς, δηλαδή κάποιοι στρατιώτες άρπαζαν ψωμάκια χωρίς να δώσουν ούτε καπίκι ή τους έβαζαν στη χούφτα ένα νόμισμα μικρότερης αξίας. Πιο κεί, πόσες φορές καθώς βαδίζαμε δεν εξαφανίζονταν διάφορα κοτερά που είτε το'χαν σκάσει απ' το κοτέτσι, είτε ήταν δίχως αφεντικό πια. Δεν κόστιζε τίποτα, χρειαζόταν μονάχα να βρεις τα κότσια ν' αρπάξεις! Ναι, ναι, τα στρατεύματα άρπαζαν ζώα και γουρούνια που κυκλοφορούσαν ελεύθερα κι αυτό είναι δικαιολογημένο γιατί τα χρειαζόνταν για να τραφούν.

δ. Χέρμαν Σ., Πυροβολιστής

Γαλικία, 1 Ιουλίου 1917

Και σήμερα η κατάσταση είναι ακόμη χειρότερη. Κάθομαι και φρουρώ από τις δύο τη νύχτα κι από τις τέσσερις είναι σε εξέλιξη μια επίθεση με χημικά αέρια κι έχει φτάσει η ώρα οκτώ. Γράφω αυτό το γράμμα φορώντας την προστατευτική μάσκα. Άσχημο αυτό αλλά η κατάσταση δε βελτιώνεται και δε νομίζω ότι θα βρω άλλο χρόνο. Τώρα που γράφω, εξαιτίας των χημικών αερίων βλέπω τα πάντα ασπρόμαυρα και γκρίζα.

Μετάφραση από τα γερμανικά: Μαρία Παπαθανασίου (Der Spiegel)

Ε. Αρτουρ Μ., Γαμίας στρατού

19 Οκτωβρίου 1914

Υπάρχει κι ένας σωρός Ινδών, Σενεγαλέζων κλπ., όπως αποκαλούνται όλοι οι μαύροι, που τους βρήκαμε στο πεδίο της μάχης. Θα' πρεπε να ντρέπονται οι Εγγλέζοι που στέλνουν τέτοιους διαβόλους στην Ευρώπη μας. Θα το χτυπήσουμε κάτω το μαύρο τομάρι τους, τόσο που θα τους φύγει κάθε διάθεση να χτυπήσουν τους λευκούς. Έχουμε κιόλας ένα σωρό αιχμαλώτους από αυτό το σκυλολόι.

20 Αυγούστου 1915, Κωπνο

Σήμερα για παράδειγμα φορτώσαμε εδώ 9000 Ρώσους. Καλά να γράφεις τον αριθμό, αλλά τους παρακολούθησα. Δυο ώρες κράτησε η αναχώρηση των αιχμαλώτων. Είναι όλοι καλοθρεμμένοι, ψηλοί, δυνατοί άντρες. Φανταζόμουν τους Ρώσους χειρότερους. Όλοι ήταν φανερό πως δεν είχαν καμιά διάθεση για πόλεμο. Πολλοί μιλούσαν γερμανικά. Μερικοί τραγουδούσαν «Η Γερμανία πάνω απ' όλα» (Deutschland über alles). Έχω την εντύπωση ότι είναι όλοι χαρούμενοι που τους αιχμαλωτίσαμε, Αστειεύονται με τους στρατιώτες μας. –Ακόμη δε λέει κανείς πως ο πόλεμος θα τελειώσει; –Εδώ δεν επιτρέπεται ούτε να σκεφτόμαστε κάτι τέτοιο. Ούτε μπορώ να φανταστώ ακόμη μια χειμερινή εκστρατεία. Κανένα χωριό, κανένας τόπος, όλα είναι κατεστραμμένα και κατακαμμένα. Οι Ρώσοι καθώς υποχωρούν καταστρέφουν τα πάντα. Αλλά ο Θεός δε θ' αφήσει εμάς τους Γερμανούς να βουλιάξουμε και να παγώσουμε.

Αποσπάσματα από γράμματα Γάλλων στρατιωτών (Le Monde Diplomatique, Novembre 2001, 26)

Α. Ευγένιος-Εμμανυέλ Λεμερσιέ στη μητέρα του, 22 Φεβρουαρίου 1915

Δε μπορείς να φανταστείς αγαπημένη μου μητέρα τι μπορεί να κάνει άνθρωπος σε άνθρωπο. Εδώ και πέντε μέρες οι αρβύλες μου είναι γλιστερές από ανθρώπινα μυαλά, πατάω πάνω σε θώρακες και τους συντρίβω, πέφτω πάνω σε ανθρώπινα σπλάχνα. Οι άνθρωποι τρώνε το λιγοστό φαγητό τους δίπλα σε πτώματα. Το σύνταγμά μας υπήρξε ηρωικό: δεν έχουμε πλέον αξιωματικούς.

Β. Ανρί Μπαρμπύς στη γυναίκα του, 21 Ιουνίου 1915

Μέσα στο ίδιο το χαρακώμα υπάρχουν πτώματα που δεν μπορούμε να τα τραβήξουμε από κει, ούτε να τα ενταφιάσουμε (δεν είχαμε καιρό μέχρι τώρα), και που τα πατάμε προχωρώντας. Το ένα απ' τα δύο που έχει μια μάσκα από λάσπη και δυο τρύπες αντί για μάτια, έχει απλωμένο ένα χέρι γδαρμένο και μισοκατεστραμμένο από τα πόδια των στρατιωτών που πάνε κι έρχονται βιαστικά, ο ένας πίσω απ' τον άλλον κατά μήκος αυτού του χαρακώματος. Μπορέσαμε να το δούμε καθώς το χαρακώμα ήταν καλυμμένο κι ανάψαμε για ένα δευτερόλεπτο ένα σπίρτο. Δεν είναι μακάβριο, αυτοί οι νεκροί που τους μεταχειριζόμαστε έτσι σαν τιποτένια αντικείμενα;

Γ. Φερνάν Λεζέ στον Λουί Πουγκόν, 30 Οκτωβρίου 1916 (μια ανταπόκριση από τον πόλεμο)

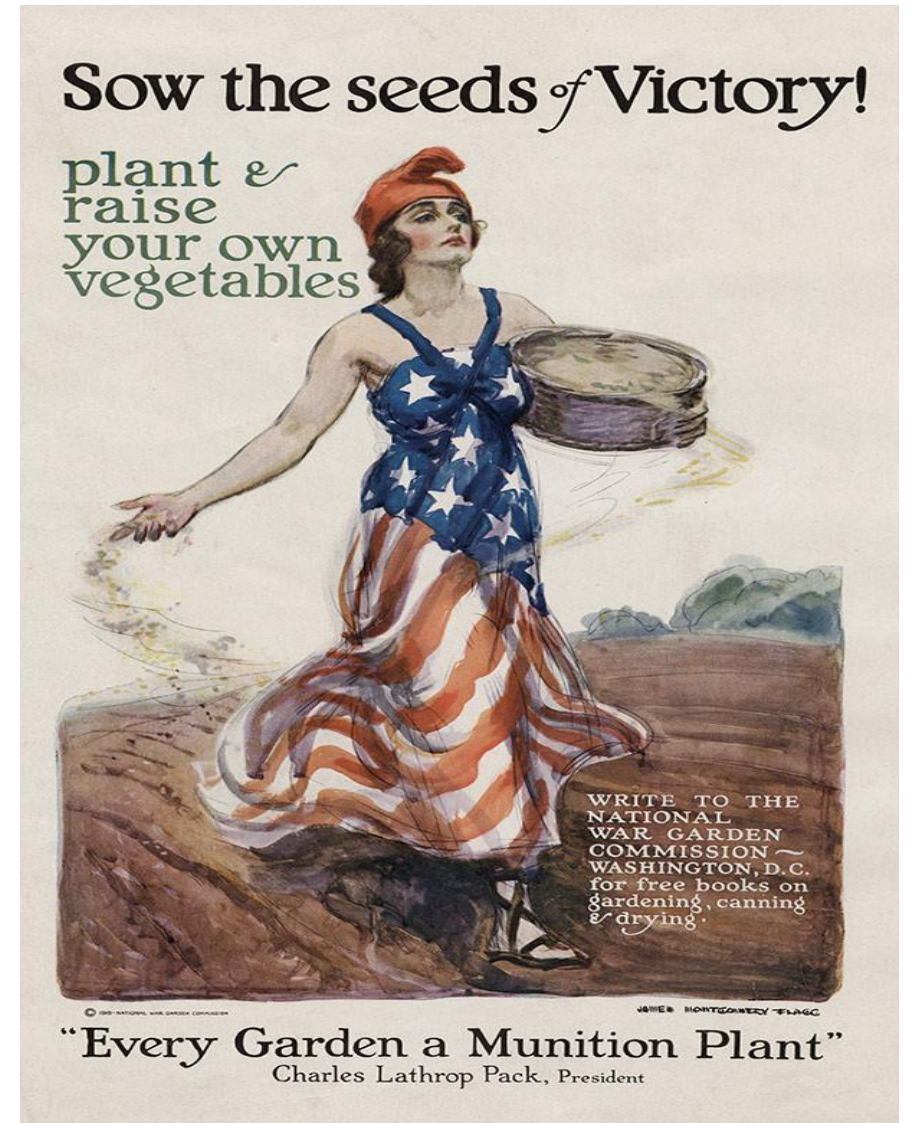
Τα ανθρώπινα υπολείμματα κάνουν την εμφάνισή τους μόλις αφήσει κανείς την περιοχή όπου υπάρχουν ακόμη δρόμοι. Είδα τρομερά αξιοπερίεργα πράγματα. Ανθρώπινα κεφάλια, που ξεπροβάλλουν από τα χαρακώματα και μοιάζουν με μούμιες. Φαίνονται μικρούτσικα σ' αυτή την πλημμύρα από χώμα. Θα'λεγε κανείς

Εικόνες: Φωτογραφίες, καρτ ποστάλ, αφίσες

Εργάτριες σε εργοστάσιο πυρομαχικών στη Γερμανία / αμερικανική αφίσα

Arbeiterinnen in der Rüstungsindustrie (1917): „Zum Kampf mit tausendfacher Qual, steht auf, ihr deutschen Frauen“

Ο αυτοκράτορας Κάρολος της Αυστροουγγαρίας στα νησιά Μπριόνι (Κροατία) 10.1917

Καρτ ποστάλ Αυστροουγγαρία

Καρτ ποστάλ Αυστροουγγαρία

Woll- und Kautschuksammlung

Hauptsammeltag:

Mittwoch den 29. September 1915

Nachsammeltag:

Samstag den 2. Oktober 1915.

Nur verschlossene und zusammengebundene Pakete
werden angenommen.

Nur legitimierte Schulkinder sind Sammler.

Μαθητές του Δημοτικού Σχολείου της Βιέννης στο 21^ο
Διαμέρισμα, Ferstlgasse 8, καλλιεργούν υπό την καθοδήγηση
των δασκάλων τους

Στην ουρά για τρόφιμα (Βερολίνο, 1917)

Ουρά για συσσίτιο στη Βιέννη (Τρίτο Διαμέρισμα, Sophienbrückengasse 32)

Abb. 24 Gottfried Steinbacher: „Unser russischer Kriegsgefangener mit Geschwistern“. 1918, St. Martin im Lammertal/Salzburg.

Στρατιώτες στα χαρακώματα

Bundesarchiv, Bild 104-0832
Foto: o. Ang. | 1915/1918 ca.

Στρατιώτες στα χαρακώματα

